

УДК: 303.42, 303.68

РОЛЬ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ У ФОРМУВАННІ ДРУЖНИХ СТОСУНКІВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ З ФАКТОРІАЛЬНИМ ДИЗАЙНОМ

Марченко Алла Михайлівна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Сидоров Микола Володимир-Станіславович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття ґрунтується на експериментальних опитуваннях, проведених восени 2015 р. в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Метою дослідження став аналіз ролі ідеологічних чинників у формуванні дружніх стосунків у період суттєвих соціально-політичних змін в Україні, теоретичним підґрунтям чого став символічний інтеракціонізм та теорія соціального обміну. Задля аналізу даних використовувався метод віньєток. У виміри віньєток включені такі характеристики, як стать, вік, регіон, мова, ставлення до «Євромайдану», ставлення до навчання в університеті, наявність досвіду допомоги від вказаної особи та способи проведення вільного часу. Результати дослідження демонструють, що ставлення до «Євромайдану» залишається важливим критерієм дружнього спілкування. Окрім того, дослідження виявило ряд інших важливих аспектів дружніх відносин, серед яких ідеологічні чинники не відіграють суттєвої ролі.

Ключові слова: факторіальний дизайн в опитуванні, ідеологічні чинники, дружні стосунки, студентська молодь.

Стаття оснований на експериментальних опросах, проведенных осенью 2015 г. в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко. Целью исследования стал анализ роли идеологических факторов при формировании дружеских отношений во время значительных социально-политических изменений в Украине. Теоретические основания исследования - символический интеракционизм и теория социального обмена. Для анализа полученных данных использовался метод вишнеток. В измерения вишнеток включены такие характеристики, как пол, возраст, регион, язык, отношение к «евромайдану», отношение к учебе в университете, наличие опыта помощи со стороны данного человека, а также особенности проведения свободного времени. Результаты исследования свидетельствуют о том, что отношение к «евромайдану» является важным критерием дружеского общения. Помимо этого, исследование обнаружило ряд других важных аспектов дружеских отношений.

Ключевые слова: факториальный дизайн опроса, идеологические факторы, дружеские отношения, студенческая молодежь.

This text is based on experimental surveys conducted in fall of 2015 at Taras Shevchenko National University of Kyiv. The aim of research is to analyze the role of ideological factors in formation of friendly relations during the period of significant social and political changes in Ukraine. Theoretical foundations of the research lie in symbolic interactionism and social exchange theory. Vignettes contained such characteristics as gender, age, region, language, attitude to Euromaidan, attitude to studies at the university, experience of help from the person and spending free time. Results show that attitude to Euromaidan is an important criterion for friendship. In addition, the study revealed a number of other important and non-ideological aspects of friendly relations.

Keywords: factorial survey, ideological factors, friendship, student youth.

Як відомо, дружні стосунки належать до універсальних типів соціальних відносин, які здатні до утримання під час значних соціальних трансформацій [1, с.10-14]. Поточна політична ситуація в Україні, «Євромайдан» зі своїми передумовами та наслідками, анексія Криму, війна на Донбасі тощо призвели до

зміни соціальної структури суспільних відносин та ставлення до ряду об'єктів, наприклад, ставлення до Росії та росіян [2]. Звісно, все це вплинуло і на неформальні стосунки між людьми, адже їх досить складно підтримувати особам з полярними баченнями ситуації в країні. Очевидно, що через розбіжність ідеологічних поглядів може відбуватись розділення суспільства, спочатку невидиме у формальних структурних одиницях і стосунках. Сенситивність теми спонукає до використання нових інструментів фіксації цієї розбіжності, наприклад, експерименту в опитуванні, або ж факторіальних досліджень, які дозволяють уникнути «спіралі мовчання». **Проблема**, яка зумовила проведення даного дослідження, полягає у суперечності між важливістю знання про потенційні ідеологічні розділення у дружніх стосунках та незнанням їх місця у соціальних стосунках серед сучасної студентської молоді.

Метою даної статті, відповідно, є аналіз чинників формування дружніх відносин серед студентської молоді та встановлення ролі серед них ідеологічних чинників засобами факторіального дослідження.

Методичним забезпеченням дослідження стали Lime Survey (пакет для проведення онлайн-опитувань)¹ та опір на факторіальний дизайн (застосування «віньєток» в опитувальнику), вибірккову сукупність склали студенти факультету соціології всіх років навчання (див. додаток 1). Час опитування – жовтень-листопад 2015 р.

Традиційний концепт дружби, як відомо ще з часів Аристотеля, містить три компоненти: взаємність, спільність та етичність: «Друзі повинні насолоджуватися товариством один одного, бути корисними один одному і розділяти загальну прихильність до добра» [6, с. 115]. Ми припускаємо, що спільність є рушійною силою потенційної дружби, тоді як принцип взаємності є характеристикою її розвитку. Також ми можемо вести мову про два типи спільності: пов'язаної з зайнятістю (наприклад, спільне хобі) і пов'язаною з етичними установками, які, як ми вважаємо, можуть торкатись також політичних та ідеологічних царин (наприклад, схоже ставлення до політиків). Теоретичним підґрунтям нашого дослідження виступає символічний інтеракціонізм (Блумер, див. [7, с. 241-242]) і теорія соціального обміну (Хоманс, Блау див. [7, с. 321-334]). В обох цих підходах ми зосередимося на спільності (яку ще називають гомофілією, про що йтиме мова далі) та обмінах, які відбуваються у людських взаємодіях.

Згідно з засадами символічного інтеракціонізму, люди реагують на виклики реальності (наприклад, економічну чи політичну кризи) через своєрідний фільтр, який складається з різних точок зору індивідів. Соціальний обмін пов'язаний з символічними витратами та вигодами від будь-яких дружніх відносин; наприклад, в політично забарвлених відносинах важко мати опонента в близькому колі людей через можливість тривалої психологічної напруги. У той же час, політичні погляди можуть стати важливим ресурсом обміну серед кола людей, об'єднаних за іншими, неполітичними, основами, і можуть обмінюватись на символічну підтримку в інших сферах.

Прагнення схожих людей до дружніх стосунків називається соціальною гомофілією. Вважається, що люди формують відносини з подібними особами з точки зору схожого соціального досвіду, соціальних ролей та цінностей [8]. Дружба діє в рамках класової належності, статі, віку, етнічної приналежності і географії [9], більша частина подібності у відносинах підлітків пов'язана з початковим гомофільним вибором [10]. І хоча вибір дружби може визначатись особистими життєвими подіями [11], ми розглядаємо і такі варіанти як соціально визначені. Деякі дослідження (наприклад, [12]) виявили, що розмір і гендерна різноманітність мережі індивіда є більшою для молодих і більш освічених осіб.

Незважаючи на велику кількість літератури про механізми зародження дружби, ідеологічним питанням у ній надавалось недостатньо уваги. Винятком є чи не єдина робота, у якій, з-поміж іншого, розглядається вплив політичної ідеології та довіри на стосунки [13]. Ми розглядаємо ідеологію як «ланку, що пов'язує фундаментальні властивості (наприклад, інтереси, цілі) соціальних груп і уявлення про ці властивості серед їх членів» [14, с. 313]. Таким чином, в нашому дослідженні ми маємо намір охопити цю прогалину в розумінні механізмів дружби на прикладі України. Політична ситуація і результати нашого попереднього тесту, проведеного в 2015 році, демонструють значущість питань ідеологічного характеру для формування ставлення до потенційного друга. Зокрема, нами були відібрані такі ідеологічні чинники: ставлення до «Євромайдану», регіон походження та мова спілкування. Ідеологічний чинник «регіон» був обраний, адже належність до певного регіону (київський, донецький, львівський та Крим) передбачає і належність чи неналежність до території збройного конфлікту, території соціальних стереотипів тощо. Ідеологічний чинник «мова спілкування» ми обрали через загальне зростання патріотичних настроїв в країні та потенційне

¹ Питання практичної реалізації факторіального дизайну засобами R в онлайн-дослідженнях з використанням оболонки LimeSurvey нещодавно піднімались одним з авторів та колегами [3, 4, 5].

збільшення не тільки україномовних респондентів в університетському середовищі, а й цінності спілкування певною мовою (українська, російська, обидві). Ставлення до «Євромайдану» ми вважаємо ключовим питанням з огляду на те, що протести під назвою «Євромайдан» були ініційовані саме студентами, і дані події можуть трактуватись як відправна точка ряду наступних соціальних змін в Україні останнього часу.

Ми провели дослідження серед студентів факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, намагаючись виявити вкорінення ідеології в повсякденному житті майбутньої інтелектуальної еліти України, її критичних мислителів і аналітиків. Студенти як найбільш активна соціальна група в суспільстві часто не лише приймають, а й ініціюють (у випадку того ж «Євромайдану») соціальні зміни, тож оцінка ситуації в цій соціальній категорії може вказати на потенційну величину впливу ідеологічних розмежувань або ж ідеологічної терпимості в цілому суспільстві.

Таким чином, перша основна гіпотеза нашого дослідження полягає в тому, що ідеологічні чинники відіграють важливу роль у формуванні дружніх відносин у середовищі студентської молоді. Друга гіпотеза полягає в тому, що ідеологічні чинники дружби домінують над традиційними (неідеологічними) чинниками через тривалий період політичної напруженості в країні та військового конфлікту на Донбасі. Додаткові гіпотези стосуються гетерогенності студентів щодо їхньої соціалізації в університеті: ми спробуємо визначити, чи розрізняються ставлення до факторів дружби студентів різних років навчання, різних регіонів походження, різної статі та ін.

У наведених вище роботах чинники впливу на дружбу розглядалися поодиночі, а не у комплексі. У нашій роботі ми, використовуючи вже згадану техніку факторіального дизайну [15], покажемо системну значущість різних чинників у формуванні дружніх стосунків серед молоді. Нагадаємо, що у вересні 2014 року нами було проведено пілотажне дослідження стосовно ролі ідеологічних чинників у дружніх стосунках, під час якого був вперше апробований факторіальний дизайн. Було виокремлено сім чинників таких рівнів [16]:

- 1) два рівні ознаки «Стать» (чоловіча та жіноча);
- 2) три рівні ознаки «Вік» (молодшого віку, Вашого віку, старшого віку);
- 3) два рівні «Комунікативних якостей» (говіркий (-а), стриманий (-а));
- 4) три рівні ознаки «Мова спілкування» (головним чином українською мовою, головним чином російською мовою, рівною мірою обома мовами);
- 5) три рівні «Ставлення до «Євромайдану»» (підтримував (-ла) «Євромайдан», був (-ла) проти «Євромайдану», був (-ла) байдужим (-ою) до «Євромайдану»);
- 6) чотири рівні ознаки «Хобі» (читання книг і музика, їзда на велосипеді та подорожі, танцювальні клуби та бари, перегляд телебачення та комп'ютерні ігри);
- 7) чотири рівні ознаки «Регіон» (Київський регіон, Донецький регіон, Львівський регіон та Крим).

Пілотажне дослідження 2014 р. виявило, що підтримка «Євромайдану» стала найбільш вагомим фактором впливу на дружні стосунки. Питання мови спілкування було задеклароване як важливе, але у пілотажному дослідженні не знайшли однозначного підтвердження значущості даного виміру, можливо, через невелику кількість респондентів – тож ми залишили його для подальшого дослідження. Ми виключили ознаку «Комунікативні якості» з опитувальника, оскільки ми не виявили жодних доказів його значущості як під час пілотажу, так і в наявній літературі за темою, та замінили його на «Ставлення до навчання в університеті». Ми також провели три фокус-групи зі студентами факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в березні 2015 року, після аналізу яких внесли остаточні корективи у виміри дружніх стосунків – зокрема, додали вимір «Досвід допомоги» в конструкцію віньєтки. Таким чином, оновлена факторна модель дружніх стосунків набула вигляду, як це продемонстровано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Факторна модель дружніх стосунків

Характеристика	Блок	Змінна	Виміри
Вроджені	Біологічний та географічний	Стать	2
		Вік	3
		Регіон (ідеологічна)	4
	Культурний	Мова (ідеологічна)	3
Набуті	Ставлення	Ставлення до «Євромайдану»	3
		Ставлення до навчання в університеті	2
	Інтересів	Проведення вільного часу	4
	Дій	Досвід у наданні допомоги	3

Остаточо ми отримали схему рівнів вимірів факторіального дизайну:

- 1) два рівні ознаки «Стать» (чоловіча та жіноча);
- 2) три рівні ознаки «Вік» (молодшого віку, Вашого віку, старшого віку);
- 3) чотири рівні ознаки «Регіон» (київський регіон, донецький регіон, львівський регіон та Крим).
- 4) три рівні ознаки «Мова спілкування» (головним чином українською мовою, головним чином російською мовою, рівною мірою обома мовами);
- 5) три рівні «Ставлення до «Євромайдану»» (підтримував (-ла) «Євромайдан», був (-ла) проти Євромайдану, був (-ла) байдужим (-ою) до Євромайдану);
- 6) два рівні «Ставлення до навчання в університеті» (таке ж, як у Вас; протилежне до Вашого);
- 7) чотири рівні ознаки «Проведення вільного часу» (читання книг і музика, їзда на велосипеді та подорожі, танцювальні клуби та бари, перегляд телебачення та комп'ютерні ігри);
- 8) три рівні ознаки «Досвід у наданні допомоги» (не допоміг, коли була потреба; допоміг, коли була потреба; не знаєте, чи прийде на допомогу).

Факторіальний дизайн передбачає формулювання різних експериментальних ситуацій різним студентам. Виходячи з кількості рівнів усіх ознак, повний простір віньєток складається з $2*3*3*4*3*4*3*2=5184$ різних варіанти. Оскільки дослідження було суцільним і проводилось серед всіх студентів факультету соціології, то обсяг вибірки (як і генеральної сукупності респондентів) складав 353 особи. Виходячи з відгуків респондентів, що брали участь у пілотажному дослідженні, ми зменшили кількість віньєток у наборі (deck) до 5. Таким чином, для проведення опитування нами було використано $353*5=1765$ віньєток, які було відібрано за алгоритмом побудови D-ефективної ортогональної матриці.

Під час проведення експерименту в опитуванні (інша назва дослідження з факторіальним дизайном) повних відповідей ми отримали 217, таким чином, рівень відповідей (response rate) склав 61,47 %. Всі обчислення проводились у оболонці R-studio. Опитування було проведене таким чином: спочатку на всі електронні адреси надсилалась персоналізований лист з запрошенням пройти опитування. За три дні на адреси, власники яких не пройшли опитування, надсилалось повторне запрошення-нагадування. Анкета складалась з двох частин: соціально-демографічного блоку та набори з п'яти віньєток. Типова віньєтка має такий вигляд:

Уважно прочитайте опис особи нижче. Чи можете Ви уявити цю особу своїм другом? Позначте свою відповідь на шкалі від -3 до +3, де -3 «Дуже малоймовірно», а +3 - «Дуже ймовірно»)

Чоловік Вашого віку спілкується головним чином російською. Він у вільний час слухає музику, читає книги, відвідує театри, його ставлення до навчання протилежне до Вашого. Він з донецького регіону, був проти «Євромайдану». У скрутній для Вас ситуації він прийшов Вам на допомогу.

☐	-3 Дуже малоймовірно	☐	-2	☐	-1	☐	0	☐	1	☐	2	☐	3 Дуже ймовірно
-----------------------	----------------------	-----------------------	----	-----------------------	----	-----------------------	---	-----------------------	---	-----------------------	---	-----------------------	-----------------

Важливо вказати соціально-демографічні характеристики респондентів, що відповіли на анкету: 1 та 2 курс складає 45%, 3 та 4 курси – 40%, а магістри – відповідно, 15% від усіх опитаних. Жіночу стать вказали 82% респондентів, чоловічу – 18%. Це відповідає, в цілому, структурі факультету. Цікаво, що 44% студентів спілкуються російською мовою, 32% українською, а 25% – обома мовами; 73% студентів заявили про підтримку «Євромайдану», 17% відчували байдужість, 10% охарактеризували свою позицію як «проти «Євромайдану».

Для визначення значущості факторів на основі віньєток були побудовані регресійні рівняння, де залежною змінною виступає відповідь на віньєтку, а незалежними змінними є всі виміри віньєтки. Оскільки виміри у нашій моделі мають номінальний характер, то при побудові рівняння автоматично створились фіктивні змінні.

Отож, якщо ми подивимося на загальну модель регресії (таблиця 2), то очевидно, що найбільш впливовим фактором дружніх відносин є наявність досвіду допомоги: якщо особа допомагала респонденту раніше, більш ймовірно, що люди хотіли б дружити з нею чи з ним, і навпаки.

Таблиця 2.

Загальна факторна модель

Коефіцієнти	Оцінка	Стандартна похибка	Значення критерію Стьюдента	Pr(> t)	
(Константа)	6.30650	0.19534	32.284	<2e-16	***
d1Жінка	-0.02991	0.09725	-0.308	0.758456	
d2однolіток	0.04421	0.11968	0.369	0.711872	
d2старший	-0.01395	0.11760	-0.119	0.905621	
d3російською	-0.02205	0.11926	-0.185	0.853319	
d3двома мовами	-0.12900	0.12004	-1.075	0.282782	
d4активний	0.02486	0.13734	0.181	0.856375	
d4клубний	-0.50934	0.13798	-3.691	0.000234	***
d4пасивний	-0.29627	0.13654	-2.170	0.030238	*
d5не=навчання	-0.28286	0.09726	-2.908	0.003708	**
d6Донецький	-0.06510	0.13636	-0.477	0.633153	
d6Львівський	-0.05535	0.13753	-0.402	0.687401	
d6Крим	0.13182	0.13733	0.960	0.337321	
d7><Євромайдан	-0.37790	0.11861	-3.186	0.001484	**
d7-Євромайдан	-0.88273	0.11900	-7.418	2.42e-13	***
d8не допоміг	-2.38756	0.09775	-24.426	<2e-16	***

Другий фактор формується ставленням до «Євромайдану» – чим більш позитивним є ставлення до «Євромайдану», тим більш імовірною є дружба з цією людиною. Це може бути пояснено переважно підтримкою «Євромайдану» з боку студентів, тим паче якщо ми візьмемо до уваги, що ці протести були фактично викликом студентів, орієнтованих на інтеграцію з Європою.

Третім фактором, який впливає на дружнє ставлення, є проведення вільного часу. Намагання зав'язувати дружні стосунки з людьми, які є далекими від клубів та барів, може означати, що студенти в нашій вибірці не асоціювали себе з клубним життям і шукають друзів зі схожими інтересами. Таке пояснення випливає з соціальної гомофільії.

Для того, щоб проаналізувати відмінність за статтю у моделі дружніх стосунків, слід розглянути окремо регресійні рівняння для чоловіків та жінок. За порівняльними даними (таблиця 3) видно, що значущість факторів серед жінок та чоловіків має дещо відмінну структуру.

Таблиця 3.

Факторна модель для чоловіків та жінок

	Оцінка	Чоловіки Pr(> t)		Оцінка	Жінки Pr(> t)	
(Константа)	6.53693	<2e-16	***	6.2530043	<2e-16	***
d1Жінка	-0.17736	0.4619		-0.0006775	0.994942	
d2однolіток	-0.32579	0.2855		0.1250424	0.339082	
d2старший	-0.57844	0.0380	*	0.1207572	0.356790	
d3російською	0.25535	0.3704		-0.0778448	0.555062	
d3двома мовами	-0.11313	0.7111		-0.1457072	0.266822	
d4активний	-0.26443	0.4154		0.1290229	0.397190	
d4клубний	-0.57338	0.0977	.	-0.5086973	0.000822	***
d4пасивний	-0.28666	0.3773		-0.3019996	0.045758	*
d5не=навчання	-0.07885	0.7421		-0.3152994	0.003339	**
d6Донецький	0.22601	0.4995		-0.1384804	0.356100	
d6Львівський	0.32184	0.3313		-0.1398993	0.356552	
d6Крим	-0.13220	0.6991		0.1770044	0.240564	
d7><Євромайдан	-0.41800	0.1494		-0.3546847	0.006816	**
d7-Євромайдан	-1.17968	.15e-05	***	-0.8298473	4.24e-10	***
d8не допоміг	-2.29253	<2e-16	***	-2.4219667	<2e-16	***

Чоловіки, на відміну від жінок, негативно ставляться до утворення дружніх стосунків з людьми старшого віку, а жінки – до любителів клубів та барів, а також тих, хто проводить вільний час за

переглядом телевізора та комп'ютерними іграми. Також жінки, на відміну від чоловіків, значущо негативно ставляться до утворення дружніх стосунків з особами, які мають протилежне ставлення до навчання та були байдужими до «Євромайдану».

Одна з додаткових гіпотез дослідження стосувалась відмінності у структурі факторів для різних вікових груп студентів. Всіх студентів факультету було згруповано за трьома групами: 1-2 курс, 3-4 курс бакалаврату та магістратура. Оскільки події на «Євромайдані» відбувались у різний етап соціалізації відповідних груп, ми припускали, що вплив ідеологічних чинників на дружні стосунки у них може бути різним. Як видно з регресійних моделей у Таблиці 4, відмінними чинниками для цих груп студентів стали ставлення до навчання та до проведення вільного часу.

Таблиця 4.

Регресійні моделі для різних вікових груп

	1-2 курс			3-4 курс			магістри		
	Оцінка	Pr(> t)		Оцінка	Pr(> t)		Оцінка	Pr(> t)	
(Константа)	6.453280	<2e-16	***	6.11498	<2e-16	***	6.66150	<2e-16	***
d1Жінка	-0.225285	0.12630		0.16474	0.27677		-0.04720	0.8620	
d2одноліток	-0.130691	0.47038		0.01902	0.91771		0.65965	0.0564	.
d2старший	-0.069192	0.69767		-0.06453	0.72794		0.25148	0.4288	
d3російською	-0.068575	0.70262		0.06725	0.71687		-0.15183	0.6523	
d3двома мовами	-0.186851	0.30111		-0.00597	0.97471		-0.30245	0.3646	
d4активний	-0.060789	0.77272		0.06031	0.77614		0.02342	0.9510	
d4клубний	-0.405352	0.05139	.	-0.59451	0.00552	**	-0.60295	0.1387	
d4пасивний	-0.156049	0.45135		-0.33353	0.11587		-0.52479	0.1790	
d5не=навчання	-0.481329	0.00124	**	-0.16831	0.26757		0.02630	0.9317	
d6Донецький	0.094813	0.65482		-0.08561	0.72909		-0.20829	0.7133	
d6Львівський	-0.009133	0.97249		-0.07194	0.80242		0.12933	0.8277	
d6Крим	0.156653	0.60244		0.28916	0.26843		-0.42907	0.4232	
d7><Євромайдан	-0.302565	0.09801	.	-0.36109	0.06225	.	-0.72620	0.1009	
d7-Євромайдан	-0.866261	2.34e-05	***	-0.96476	.28e-07	***	-1.16087	0.0244	*
d8не допоміг	-2.379869	<2e-16	***	-2.38656	<2e-16	***	-2.66867	.27e-05	***

У нашому дослідженні ми сподівалися знайти відповідь на питання, чи є ідеологія впливовим чинником у повсякденному житті молоді і, якщо так, то які наслідки ми могли б отримати для нашої країни. Спираючись на положення символічного інтераціоналізму і теорії соціального обміну, можна обґрунтувати, що ставлення до «Євромайдану» залишається потужним механізмом структурування суспільства, принаймні, у вимірі дружби. Це може бути інтерпретовано як фактор поляризації в Україні з точки зору її стратегічного вектора – євроінтеграція чи Митний союз. Більшість студентів демонструють досить позитивне ставлення до «Євромайдану» і шукають друзів зі схожими поглядами. Проте ми припускаємо, що інші ідеологічні чинники були виявлені незначними і ми можемо інтерпретувати це як знак єдності України з точки зору ставлення до мови і регіону, який йде відповідно до багатьох соціологічних опитувань, проведених до подій «Євромайдану». Можемо припустити, що головним ідеологічним фактором, який впливає на дружбу, є ставлення до «Євромайдану», і це говорить більше про ставлення до Європи і перспективи України, аніж про нинішню ситуацію України.

Інший фактор, який був значущим, був фактор допомоги. Це більш значущий для молодших студентів, беручи до уваги, що молоді люди більш схильні обирати крайності і покладатися на свій власний досвід. Два неідеологічних чинники – подібне ставлення до навчання і більш інтелектуальних захоплень - актуальні для визначення дружби на факультеті. Це можна розглядати як виявлення ставлення до дружби як до союзу цінностей.

Повертаючись до гіпотез, які ми висували, ми можемо констатувати, що принаймні один ідеологічний чинник – ставлення до Євромайдану – відіграє важливу роль у формуванні дружніх відносин серед студентів. Втім, у нас немає доказів того, що ідеологічні чинники переважають над неідеологічними, оскільки два інших ідеологічних чинники – регіон походження та мова спілкування – були виявлені незначущими як у загальній моделі, так і у підвибірках. Більше того, ми не можемо сказати, що студенти початкових років навчання (1-й і 2-й) є більш чутливими до політичної і ідеологічної ситуації, в порівнянні з студентами рівня «магістр». Є деякі гендерні особливості у формуванні факторів

дружби серед студентів – наприклад, хлопці в нашій вибірці, як правило, не виказують бажання подружитися з людьми старшого віку, в той час як дівчата навряд чи подружаться з клаберами. Всі ці результати показують, що питання про дружбу визначається багатьма факторами, більшість з яких не може бути витлумачено як фактори групової ідентичності - студенти. Цікавою може стати перевірка цих гіпотез для інших груп студентів різних ВНЗ України, зокрема, для студентів, які репрезентують різні регіони, адже в нашому дослідженні переважна більшість студентів виявилась з Центральної та Північно-Східної України.

Література:

1. Keller M. A Cross-Cultural Perspective on Friendship Research / Monika Keller // ISBBD Newsletter. – Serial №. 46(2). – P. 10-14.
2. Як змінилось ставлення українців до Росії та росіян та росіян до України – Результати спільного проекту Київського міжнародного інституту соціології та російської неурядової організації «Левада-центр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=502&t=3&page=1>
3. Сидоров М. Використання факторіального дизайну для вивчення значущості факторів вибору студентами робочого місця / Микола Сидоров // Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies. ISSN 2409-952X. – 1 (3). – 2015. – P. 83-96.
4. Сидоров М. В.-С. Практична реалізація факторіального дизайну засобами R. / М. В.-С. Сидоров // Соціологічні студії : Науково-практичний журнал. – №2 (7). – 2015. – С. 58-66.
5. Сидоров М. В.-С. Використання LimeSurvey для онлайн реалізації факторіального дизайну в опитуваннях / М. В.-С. Сидоров, О. С. Серета, О. М. Мраморнова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : Збірник наукових праць. – Вип.4 (29). – К. : Логос, 2015. – С. 134-111.
6. Bellah R. N. et al. Habits of the Heart. Individualism and commitment in American life / Bellah R. N. et al. – First edition in 1985. – Published in 2007. – Berkeley : University of California Press.
7. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер. – 5-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 688 с.
8. Blau P. M. Inequality and Heterogeneity. A Primitive Theory of Social Structure. – New York : Free Press, 1977.
9. Allan Graham. Friendship: Developing a sociological perspective / Allan Graham. – Hemel Hempstead : Harvester Wheatsheaf, 1989.
10. Miller McPherson, Lynn Smith-Lovin, and James M Cook. Birds of a Feather: Homophily in Social Networks / Miller McPherson, Lynn Smith-Lovin, and James M Cook // Annual Review of Sociology, 2001. – № 27. – P. 415-444.
11. Pahl R. Between family and friends: a longitudinal study of friendship choice / Pahl R., Pevalin D. // The British Journal of Sociology, 2005. – № 56 (3). – P. 433-450.
12. Marsden P.V. Core discussion networks of Americans / Marsden, P.V. // American Sociological Review, 1987. – № 52. – P. 122-131.
13. Forbes Kevin F. & Zampelli Ernest M. The impacts of religion, political ideology, and social capital on religious and secular giving: evidence from the 2006 Social Capital / Forbes Kevin F. & Zampelli Ernest M. // Applied Economics, 2013. – Volume 45, Issue 16. – P. 2481-2490.
14. Dijk Van Teun. Ideology: A Multidisciplinary Approach / Dijk Van Teun. – Sage, 1998. – 366 p.
15. Auspurg Katrin. Factorial Survey Experiment /Auspurg Katrin, Hinz Thomas. – Sage, Series : Quantitative Applications in the Social Survey, 2015. – Vol.175. – 143 p.
16. Марченко А.М. Методичні особливості реалізації експериментального дизайну в опитуванні (на прикладі пілотного дослідження ролі ідеологічних чинників у дружніх стосунках) / Марченко Алла Михайлівна., Сидоров Микола Володимир-Станіславович // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Збірник наукових праць. – Вип. 20. – Харків, 2014. – С. 116-122.